PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

MAQOM MUSIQALARINI TINGLASH VA TAHLIL QILISH ORQALI O‘QUVCHILARDA MILLIY MUSIQA MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Rashidov Sardor Alisher o‘g‘li
Samarqand davlat pedagogika instituti
“Musiqa ta’limi va san’at” yo‘nalishi magistranti,
Oliy toifali musiqa fani o‘qituvchisi
E-mail: rashidovsardor29@gmail.com
Tel: +99890-004-01-44
https://orcid.org/0009-0005-5407-8625

Annotatsiya

Ushbu maqolada umumta’lim maktablari o‘quvchilarida milliy musiqa madaniyatini shakllantirish va rivojlantirishda maqom musiqalarini tinglash hamda tahlil qilishning pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqot davomida maqom namunalarini izchil tinglash, musiqiy obrazlarni anglash, badiiy ifoda vositalarini tahlil qilish hamda o‘quvchilarning mustaqil mushohada yuritish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuv ishlab chiqildi. Maqolada maqom asarlarini o‘quv jarayoniga integratsiya qilishning nazariy asoslari hamda amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, maqom musiqalarini tinglash va tahlil qilish asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarning o‘quvchilarning milliy qadriyatlarga hurmati, estetik didi, musiqiy tafakkuri va tinglash madaniyatini rivojlantirishdagi ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqot natijalari mazkur metodikaning ta’lim samaradorligini oshirishda muhim pedagogik vosita ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: maqom, Shashmaqom, milliy musiqa madaniyati, musiqiy idrok, tinglash faoliyati, musiqiy tahlil, estetik tarbiya, musiqiy tafakkur, musiqa ta’limi, pedagogik metodika.

Kirish

Bugungi globallashuv sharoitida yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, milliy madaniy merosning ajralmas qismi bo‘lgan maqom san’atini yoshlar ongiga singdirish, ularda musiqiy did va estetik tafakkurni shakllantirish dolzarb pedagogik masalalardan sanaladi. O‘zbek xalqining ko‘p asrlik badiiy tafakkuri mahsuli bo‘lgan maqomlar nafaqat musiqiy meros namunasi, balki xalqning ma’naviy dunyosi, falsafiy qarashlari va tarixiy xotirasini o‘zida mujassamlashtirgan noyob san’at hodisasidir.

Mamlakatimizda milliy musiqa merosini asrab-avaylash va yosh avlodga yetkazish borasida keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, maqom san’atini o‘rganish va targ‘ib etishga qaratilgan davlat dasturlari, xalqaro maqom festivallari hamda ta’lim tizimiga maqom namunalarini keng joriy etish bo‘yicha olib borilayotgan islohotlar ushbu yo‘nalishning dolzarbligini yanada oshirmoqda.

Musiqa ta’limi amaliyotida maqom namunalaridan foydalanish ko‘pincha ularni eshittirish bilan chegaralanib qolmoqda. Holbuki, maqom asarlarini ongli ravishda tinglash, ularning mazmuni, tuzilishi va badiiy xususiyatlarini tahlil qilish o‘quvchilarda musiqiy idrokning chuqurlashishiga xizmat qiladi. Tinglash jarayonida o‘quvchi musiqiy obrazlarni anglaydi, asarning hissiy ta’sirini his qiladi va undagi badiiy g‘oyani idrok etishga harakat qiladi. Shu sababli maqom musiqalarini tinglash va tahlil qilish faoliyatini tizimli ravishda tashkil etish milliy musiqa madaniyatini rivojlantirishning samarali vositasi hisoblanadi. “Maqom-ma’lum lad asosiga mos keladigan va muayyan pardadan boshlanadigan kuy va ashulalar majmuasidir. Hozirgi kunga qadar maqom kuy va ashula yo‘llari turkumi ma’nosini ifodalab keldi. Maqomlar xalqlarning o‘ziga xos musiqa boyliklari asosida kasbiy

sozanda va xonandalar tomonidan yaratilgan va uzoq madaniy-tarixiy taraqqiyot jarayonida mustaqil musiqa janri sifatida yuzaga kelgan” [8].

Maqom san’atining nazariy va amaliy jihatlari Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Safiuddin Urmaviy, Abdulqodir Marog‘iy kabi Sharq mutafakkirlari asarlarida o‘z aksini topgan. Keyingi davrlarda Yunus Rajabiy, Is’hoq Rajabov, Oqilxon Ibrohimov, Otanazar Matyoqubov va boshqa olimlar tomonidan maqomning tarixiy, nazariy hamda ijrochilik masalalari keng tadqiq etilgan. Biroq maqom musiqalarini tinglash va tahlil qilish orqali o‘quvchilarda milliy musiqa madaniyatini rivojlantirish metodikasiga oid tadqiqotlar hali ham takomillashtirishni talab etadi.

“Musiqaning bunday o‘ziga xos vositachilik sifati keyinchalik yer bilan ishlash jarayoni (dehqonchilik)da mehnat qo‘shiqlari yaratilishiga asos bo‘ldi. Qadimgi davr jamoalari orasida eng qadrli bo‘lgan qo‘shiqlar og‘zaki ravishda avloddan-avlodga ma’naviy meros o‘tib, bizning davrga qadar yetib keldi” [10].

Mazkur tadqiqotning maqsadi umumta’lim maktablari o‘quvchilarida milliy musiqa madaniyatini rivojlantirishda maqom musiqalarini tinglash va tahlil qilishga asoslangan metodik yondashuvning pedagogik imkoniyatlarini aniqlash hamda uning samaradorligini asoslashdan iborat.

Tadqiqot jarayonida umumta’lim maktablari o‘quvchilarida milliy musiqa madaniyatini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlarini aniqlash maqsadida nazariy va empirik tadqiqot usullaridan foydalanildi. Xususan, ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, kuzatish, suhbat, savol-javob, pedagogik tajriba-sinov ishlari hamda olingan natijalarni matematik-statistik qayta ishlash usullari qo‘llanildi.

Tadqiqotning nazariy asosini maqom san’atining tarixiy va musiqiy-nazariy manbalari, milliy musiqa pedagogikasi bo‘yicha olib borilgan ilmiy izlanishlar hamda zamonaviy ta’lim texnologiyalariga oid ilmiy qarashlar tashkil etdi. Shuningdek, musiqa ta’limida faol tinglash, musiqiy tahlil va estetik tarbiya masalalariga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqotlar o‘rganildi. Tadqiqot davomida maqom musiqalarini o‘quvchilarga o‘rgatishning uch bosqichli modeli ishlab chiqildi. Ushbu model quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

1. Emotsional bosqich.

Mazkur bosqichda o‘quvchilarda maqom asarlariga nisbatan qiziqish va hissiy munosabat shakllantiriladi. Buning uchun maqom namunalarini tinglashdan oldin asarning yaratilish tarixi, mazmuni, ijrochilari hamda unda aks etgan badiiy obrazlar haqida qisqacha ma’lumot beriladi. Tinglash jarayonida o‘quvchilar asarning hissiy ta’sirini his qilishga va musiqiy kayfiyatni anglashga yo‘naltiriladi.

2. Analitik bosqich.

Ushbu bosqichda maqom asarining musiqiy tuzilishi, ohang harakati, ritmik xususiyatlari, ijro uslubi va badiiy ifoda vositalari tahlil qilinadi. O‘quvchilar tinglangan asar yuzasidan savollarga javob beradilar, musiqiy obrazlarni tavsiflaydilar va asarning mazmuni haqida mustaqil fikr bildiradilar. Natijada musiqiy tafakkur va tahliliy ko‘nikmalar rivojlanadi.

3. Konseptual bosqich.

Mazkur bosqichda o‘quvchilar maqom san’atining milliy madaniyatdagi o‘rni, ma’naviy ahamiyati va tarbiyaviy imkoniyatlari haqida umumlashgan xulosalar chiqaradilar. Tinglangan asarlar asosida milliy qadriyatlar, estetik qarashlar va madaniy merosga munosabat shakllantiriladi. O‘quvchilarning mustaqil mushohada yuritishi hamda shaxsiy fikrlarini asoslab berishiga alohida e’tibor qaratiladi.

Metodik modelni amaliyotga joriy etishda quyidagi ketma-ketlikdan foydalanildi:

1. Muammoli savol yoki motivatsion topshiriq berish;
2. Maqom namunasini tinglash;
3. Tinglangan asarni tahlil qilish;
4. Guruhli muhokama tashkil etish;
5. Yakuniy xulosalarni shakllantirish.

Tajriba-sinov ishlari davomida o‘quvchilarning musiqiy idroki, estetik didi, milliy qadriyatlarga hurmati, musiqiy tafakkuri va tinglash madaniyati rivojlanish darajalari muntazam kuzatib borildi. Baholash mezonlari sifatida musiqiy asarni idrok etish darajasi, musiqiy obrazlarni tavsiflash qobiliyati, mustaqil fikrlash ko‘nikmasi va milliy musiqa merosiga bo‘lgan qiziqish ko‘rsatkichlari belgilandi.

Mazkur metodikaning samaradorligini aniqlash maqsadida tajriba va nazorat guruhlarida olingan natijalar qiyosiy tahlil qilindi hamda matematik-statistik usullar yordamida qayta ishlanib, metodikaning pedagogik samaradorligi ilmiy jihatdan asoslandi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “O‘zbek milliy maqom san’atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qaror. Toshkent, 2017.
2. Rajabiy, Y. *Shashmaqom*. 1–6 jildlar. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1959–1975.
3. Rajabov, I. *Maqomlar masalasiga doir*. Toshkent: O‘zbekiston Davlat nashriyoti, 1963.
4. Matyoqubov, O. *Maqomot*. Toshkent: Musiqa nashriyoti, 2004.
5. Matyoqubov, O. *An’anaviy ijrochilik asoslari*. Toshkent: O‘qituvchi, 2008.
6. Fitrat, A. *O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi*. Toshkent: Fan, 1993 (qayta nashr).
7. Ibrohimov, O. *Farg‘ona–Toshkent maqom yo‘llari*. Toshkent: Fan, 2006.
8. Ibrohimov, O. Maqom asoslari. Toshkent Turon-Iqbol, 2018.
9. G. Sharipova, Z. Xodjayeva Musiqa o‘qitish metodikasi. Toshkent: NIF-MSH, 2020
10. Ibrohimov O. Xudoyev G‘.M. Musiqa tarixi. Toshkent. Barkamol Fayz media, 2018